

**Gaymard, Hervé & Teyssier, Arnaud (red.),
2022. *Demain la Ve République?* Paris: Perrin.**

Anmälan av Mats Ingelström

Har den femte republikens grundlag åldrats väl? Ja, den frågan ställer sig många fransmän och frankofiler världen över. Innan Rysslands angrepp på Ukraina den 24 februari visade den franska ekonomin tillväxt, samtidigt som det fanns många tecken på att klyftan mellan de styrande och befolkningen vidgats. Proteströrelsen Gula västarna är ett exempel på detta, men allra tydligast har det synts i de senaste valen. I presidentvalets första omgång i april i år fick kandidater från ytterkantpartier runt 58 % av rösterna och valdeltagandet i bägge valomgångarna var exceptionellt lågt. När det sedan var dags för den första omgången av valet till nationalförsamlingen valde hela 52,5 % av de röstberättigade att stanna hemma. I den andra valomgången sjönk antalet röstande ytterligare. I EU:s, jämte Tyskland, viktigaste land stannade valdeltagandet då på 46,2 %.

Visserligen förutspådde samhällsgeografen Christophe Guilluy redan 2014 i sin bok *La France périphérique* att de traditionella, etablerade partierna PS (Socialistpartiet) och UMP, numera LR (Republikanerna) skulle få uppleva stora väljartapp framöver (Guilluy 2014). Detta visade sig verkligen stämma. I första omgången av årets presidentval erhöll socialisternas Anne Hidalgo 1,75 % av giltiga röster och republikanernas Valérie Pécresse 4,78 %. De fick därmed inte ens fick tillbaka satsade kampanjpengar. Men att det skulle bli så drastiskt med så stark tillväxt för kandidater och partier som vi benämner populistiska kunde nog ingen föreställa sig. Heller inte att det skulle gå så otroligt snabbt. Och inte nog med det: för första gången i femte republikens historia finns det ingen klar majoritet i nationalförsamlingen.

Frankrike har alltid haft en livaktig debatt i konstitutionella frågor (man är inne på sin femtonde författning och sin femte republik) och det var därför ganska naturligt att de diskussioner som egentligen, till och från, pågått sedan 1970 blossade upp igen då inte bara valdeltagandet minskat och populismen ökade, utan att man också upplevde samma saker som vi sett i alla västliga demokratier. Jag tänker här på de sociala mediernas enorma inflytande; saknaden efter det förflutna (jämför Katarina Barrlings och Cecilia Garmes eminenta bok *Saknad*); och därmed följderna av globalisering och migrationsströmmar.

Mats Ingelström är utbildad pedagog samt samhällsvetare. Efter att ha undervisat på grund-, gymnasie- och högskolor övergick han till en chefskarriär (huvudsakligen inom skolväsendet).

E-post: mats.ingelstrom@bahnhof.se

Redan 1970, det vill säga året efter "grundlagsfadern" Charles de Gaulles avgång, började man debattera om inte 1958 års konstitution var skraddarsydd för just generalen och därmed obsolet när han lämnat presidentposten. Men dessa diskussioner tog aldrig någon riktig fart och bland annat visade sig president Mitterrand, som tidigare varit en av den nya konstitutionens allra hårdaste kritiker (jämför hans pamflett från 1964 kallad *Le Coup d'Etat Permanent*), att bli en för många förvånande "gaullistisk" president.

Istället kom de stora förändringarna/revisionerna att inledas efter att fransmännen, med ytterst knapp marginal, röstat ja till EU:s Maastrichtfördrag 1992. Det är således talande att konstitutionen ändrats vid 24 tillfällen sedan 1962 (då direktval av presidenten infördes), men att 19 av dessa ändringar kommit till stånd under och efter 1992.

Sjelva debatten om den femte republikens vara eller icke kom sedan igång igen på allvar 2007 då den konstitutionella juristen Dominique Rousseau publicerade boken *La Ve République se meurt, vive la démocratie* där han förespråkar en sjätte republik kallad "démocratie continue" med bland annat en deliberativ nationalförsamling samt ett förstärkt skydd för människorättskonventioner i grundlagen (Rousseau 2014).

2009 gav den före detta socialistiske ministern Jean-Pierre Chevènement sitt bidrag. Han startade tankesmedjan Res Publica och med utgångspunkt i den ekonomiska krisen siktade han och hans förtrogna primärt in sig på de ekonomiska delarna av konstitutionen och krävde införandet av en sjätte Republik.

Inför valen 2017 krävde det idag stora vänsterpartiet La France Insoumise ("Det okuvade Frankrike") en sjätte republik. Redan i partiets första programpunkt kräver man (fortfarande) att en folkomröstning ska utlysas och att befolkningen där ska ta ställning till bildandet av en konstituerande församling bestående av "vanliga medborgare" vilkas uppdrag ska vara att skapa en ny konstitution (LFI 2022). Modellen känns igen från bland annat Venezuela (den nya konstitutionen har trätt i kraft efter demokratiskt dubiös process) och Chile (där en folkomröstning med stor majoritet förkastade det framlagda förslaget i september).

Att den nyligen omvalde presidenten Emmanuel Macron tagit intryck av debatten kunde man se i den stora intervju han den 3 juni gav till det man i Frankrike kallar den regionala pressen (närmast översatt "landsortspressen", citerad i L'Express den 4 juni 2022), där han aviserar att han, efter parlamentsvalen, avser att tillsätta ett "nationellt råd för ombildning och förnyelse" av den femte republiken – ett råd med klart korporativistiska drag. Sitt beslut motiverade presidenten med att "fransmännen är trötta på beslut som kommer uppifrån". Men, till skillnad från ovan angivna, vill han alltså behålla författningen men reformera den. Fast den 3 juni räknade han nog fortfarande med att hans lojalister skulle få majoritet i nationalförsamlingen. När så inte blev fallet

skrotades hela förslaget... för att sedan göra come back i början av september. När detta skrivs har enbart två möten hållits, och såväl alla oppositionspartier som de två tyngsta fackförbunden bojkottar än så länge rådet. Tiden får utvisa vad som händer.

Slutligen utgav tankesmedjan GenerationLibre den 13 juni en rapport där man förvisso också vill behålla femte republiken, men man önskar ge presidenten mindre makt till förmån för parlamentet (Generation Libre 2017). Något som chefen för den aktuella tankesmedjan, Baptiste Gauthey, underströk i en intervju i L'Express den 13 juli 2022.

Alltså var det med stort intresse jag tog mig an den i februari i år utgivna *Demain la Ve République?* (notera frågetecknet). Boken baseras på ett stort symposium som genomfördes 2018 i samband med konstitutionens 50-årsjubileum, i regi av elitskolorna L'École nationale d'administration (ENA), L'École normale supérieure samt Charles de Gaulle-stiftelsen. Forskare (främst professorer) inom statsvetenskap, juridik, historia och ekonomi deltog. Även ett par gaullistiska politiker medverkade. Inför valen 2022 har man uppdaterat och sammanställt gjorda inlägg och framtagna studier i syfte att bidra till den konstitutionella debatten.

Inför läsningen ställde jag mig frågorna:

1. Är den femte republikens konstitution skapad inte bara *av* utan också *för* Charles de Gaulle? Det vill säga har de som hävdar att 1958 års författning blev obsolet redan efter de Gaulles avgång rätt?
2. Är den femte republiken "bara" en konstitutionell regim eller är den något större med avseende på t.ex. administration, ekonomi, juridik och sociala frågor? Charles de Gaulle själv hade en organisk syn på samhället.
3. Hur har konstitutionen utvecklats och förändrats under åren? Vad har den ökade graden av överstatlighet inom den europeiska unionen betytt? Vilka förändringar – om några – har övergången från sjuåriga mandatperioder för presidenten till femåriga sådana fått för betydelse? Vilket genomslag har de inhemska baserade förändringar som antogs 2008 fått och har de påverkat fransmännens vardag?
4. Vad tror de aktuella forskarna? Har den femte republiken någon framtid? Och därmed, i förlängningen, ska det faktum att arbetet understöts av Charles de Gaulle-stiftelsen ses som en partsinlaga till förmån för att inte röra generalens skapelse?

Samtliga skribenter är överens om att den femte republiken och dess konstitution uppstod i en mycket speciell och kritisk tid i Frankrikes historia. Konstitutionen skapades under Algerietkrisen. Republiken var i behov av en stark exekutiv makt. Detta främst med tanke på den instabilitet som präglade den fjärde republiken (1946-1958) och dennas, mildt uttryckt, täta regeringsskiften.

I boken framförs olika uppfattningar om 1958 års grundlags rötter. En del skribenter menar att rötterna finns i de två tal som Charles de Gaulle höll i Bayeux och i Épinal 1946 där han förespråkade en stark presidentmakt. Men slutsatsen i boken är att de Gaulle, med sin stora beläsenhet, 1958 lät skapa en konstitution som blev en syntes av fransk historia och tidigare författningar. Precis som Patrice Gueniffey konstaterar i den utmärkta boken *Napoléon et de Gaulle. Deux héros français* (2017) finns inspiration från konsulatets tid, men ännu tydligare är den roll som har spelat av 1875 års författning, diskussionerna inom motståndsrörelsen, och debatten efter andra världskriget. Inte oväntat spelar deklarationen om de mänskliga rättigheterna också en stor roll.

Däremot går meningarna isär om huruvida det påtagligt vertikala och centraliserade system som präglade tiden efter 1958 var en frukt av själva konstitutionen eller av de Gaulles tolkningar av den. Här talar flera av författarna om 1962 som en brytpunkt. Som noterats ovan infördes då direktval av presidenten. När jag läser de olika texterna vill jag huvudsakligen ge ”1962-skolan” rätt. När de Gaulle förbjöd ministrarna att ha tvärministeriella möten och – ännu tydligare – regeringssammanträden utan hans närvaro övertolkade han med råge det som står i konstitutionen. Noterbart är att den som ledde arbetet med att skriva 1958 års författning, Michel Debré (då justitieminister, sedermera femte republikens förste premiärminister), var anglofil och såg det brittiska parlamentet som en förebild. Debré fick 1962 lämna sin post som premiärminister för att ersättas av Georges Pompidou som i princip helt saknade politisk bakgrund och hade sin styrka inom ekonomin. Han passade således bättre in i en politisk kontext där presidenten, enligt general de Gaulle, skulle ses som en ”nationell skiljedomare” som, i stort sett, kunde lägga sig i allt.

Hur ska man då besvara den första fråga jag ställde ovan? *Av* eller *för* de Gaulle? För mig är det ganska klart att 1958 års konstitution fortfarande följs och att inte skapades enkom för de Gaulle. Den är inte obsolet utan att har åldrats väl. Inte minst det faktum, som angetts ovan, att konstitutionens dittills hårdaste kritiker (och den ende som valts till president), nämligen Francois Mitterrand, inte gjorde de ändringar han så länge pläderat för talar för denna slutsats. Däremot har parlamentets roll varit olika stark beroende på hur parlamentsmajoriteten sett ut. Under perioderna av *cohabitation*, det vill säga när presidenten haft en politisk färg och majoriteten i nationalförsamlingen en annan har konstitutionens artiklar om maktindelning fått tydligast genomslag. Allra mest så under nämnde Mitterrands presidentskap. Det blir därför oerhört intressant att se hur president Macron kommer att hantera det synnerligen fragmenterade läge som uppstått i den parlamentariska församlingen efter de i våras genomförda valomgångarna. Att en fransk president i ett direktsänt TV-tal skulle tala om hoppande majoriteter, vilket skedde den 22 juni, var det nog få som trodde de skulle få uppleva. I den recenserade boken skriver flera av de

bidragande författarna pejorativt om "kaoset" i grannländerna där man har just en aktiv parlamentarism.

Därmed är det dags att ta sig an frågan om den franska grundlagen är mer än en konstitution. Charles de Gaulle var väldigt inspirerad av filosofen Henri Bergson, och av den så kallade sociala katolicismen. Mitt svar blir ett nja. De holistiska avsnitten finns förvisso, men – precis som en del av de som bidragit i antologin – anser jag inte att vare sig de administrativa, ekonomiska, sociala eller juridiska delarna i grundlagen är mer än det man, i bästa fall, kan kalla en vägvisare. Återigen hamnar vi således i diskussioner om tillämpningen. Att de Gaulle själv ville ha "högt utbildade statstjänstemän med hög integritet och som kunde sina klassiker" är ett obestridligt faktum. Det är i detta sammanhang vi ska se hans grundande av elitskolan ENA (1945) vars studenter präglat och fortfarande präglar Frankrike. Här blir det, för övrigt, intressant att se om Emmanuel Macron infriar sin utfästelse att lägga ner ENA. Tillåt mig tvivla.

På motsvarande sätt saknade gaullismen en egen ekonomisk filosofi. En av bokens skribenter använder marxistisk analys då han konstaterar att den femte republiken "inte lyckats bryta de ekonomiska maktstrukturerna" utan att dessa tvärtom har förstärkts och lett till ökad ojämlikhet, alienation, etc. Ett par av forskarna riktar således hård kritik mot de brister i ekonomiskt och socialt hänseende som femte republikens författning och, inte minst, dess tillämpning inneburit. Här kan man som icke-fransman dock ställa sig frågan: hade man något val i Frankrike? Om man fortsatt, som de Gaulle ville, i Colberts anda och med statlig planering av ekonomin, hade Frankrike inte då hamnat på efterkälken ekonomiskt? Onekligen värt en egen studie. För att sammanfatta så blev femte republiken aldrig den tredje väg som de Gaulle drömde om i ekonomiskt och socialt avseende. Utrikespolitiskt ja, men i övrigt kom verkligheten ikapp Frankrike.

De kanske allra intressantaste kapitlen i boken behandlar vilken roll de författningsändringar som gjorts under och efter 1992 har spelat. Låt oss börja med EU:s ökade överstatlighet. Att brytpunkten här, precis som i andra dåvarande EU-länder, infaller 1992 med Maastricht-fördraget är nog de flesta överens om. Alltså aktiverades ett av de bärande elementen i den franska grundlagen, nämligen folkomröstningen och efter fransmännens ytterst knappa "ja" till Maastricht fick man göra flera revisioner av 1958 års konstitution. Bland annat jämfördes det europeiska bygget med den franska konstitutionen. Författningsdomstolen hade, föga förvånande, konstaterat att Maastricht stred mot den då rådande grundlagen. Faktum är att det var första gången EU (eller dess företrädare) nämdes i den franska författningen och flera av de bidragande forskarna menar att man med dessa revisioner punkterade den femte republiken. Här finns en, för en neutral betraktare, intressant paradox: samtidigt som franska politiker och flera av de bidragande författarna i boken således kritiserar EU:s roll som "förstörare av den franska modellen", kan man fråga sig om Frankrike någonsin varit redo att fortsätta med denna modell (som tillämpades

en bra bit in på 1960-talet) men därmed också, genom ett sådant vägval, tappa sin ledande roll i den europeiska unionen. Knappast, är min slutsats.

Riktigt intressant är att läsa analyserna av införandet av femåriga mandatperioder för de franska presidenterna och 2008 års författningsändringar. Blev det så stor negativ effekt av införandet av femårsmandatet som en del debattörer hävdade? Nej, här är man tämligen överens om att denna reform är synnerligen kompatibel med 1958 års grundlag. Landet anses till och med ha blivit lättare att styra när president och nationalförsamling väljs samtidigt och för lika lång tid och *la cohabitation* har, som angetts ovan, visat att landet går att styra även om majoriteterna har olika politisk färg. Och i linje med texten i grundlagen har parlamentets roll då stärkts. Detta kommer verkligen att bli extra tydligt nu då presidenten har en färg och parlamentet är "mångfärgat".

2008 års författningsändringar ägnas ett relativt stort utrymme och även här är de flesta tongångarna positiva. Inte minst anser man att införandet av "La Question Prioritaire de Constitutionnalité" (QPC) har varit positivt för femte republiken. QPC innebär att de flesta av republikens lagar (undantag finns, men det skulle föra för långt att gå in på dem här) kan granskas av författningsdomstolen i efterhand. Tidigare kunde endast politiker begära att en föreslagen lag granskades och då i förväg. Nu kan alla "berörda" begära granskning i efterhand samtidigt som så kallade a priori-granskning finns kvar. Författarna lyfter fram vilken positiv effekt detta fått för mentalsjuka, häktade och de personer som hjälper flyktingar, samt att QPC:n gett rättsväsendet vasare verktyg mot förnekare av krigsbrott och folkmord.

Har då den femte republiken någon framtid? Ja, enligt författarna. En övergång till en sjätte republik med till exempel proportionella val skulle leda till den typ av politisk instabilitet som präglade den fjärde republiken, alltmedan val i två omgångar, enligt skribenterna, leder till tydliga alternativ där väljarna vet vad de får för sin röst. Här slår den klassiska gaullismen tydligt igenom i boken och i detta avsnitt kan man som läsare se en partsinlaga. Fast tydliga alternativ uppstod därtill inte i år, och man är idag närmare ett parlament såsom det såg ut under fjärde republiken än någonsin förut efter 1958.

Men man ser emellertid – med undantag för de gaullistiska politiker som skrivit – också att det finns en annan konsensus, nämligen att författningen för att överleva måste reformeras ytterligare. Bland annat är man inne på inrättandet av en typ av "församling för reformer". Här finns alltså tydliga paralleller till de tankar president Macrons presenterade den 3 juni. Även ett ökat lokalt och regionalt inflytande förespråkas. Detta dock utan att övergå till ett federalt system.

Förnya för att bevara alltså! Eller som Giuseppe Tomasi di Lampedusa låter adelsmannen säga i den mästerliga romanen *Leoparden*: "Om vi vill att saker och ting ska förbli som de är, måste saker och ting förändras".

Den recenserade boken är ett föredöme. Det rör sig om en i det närmaste total och tvärvetenskaplig genomgång av en grundlag. Tyvärr kommer den, på

grund av ämnet och svårighetsgraden, nog aldrig att vare sig att nå den breda publiken i sitt ursprungsland eller översättas till något annat språk.

Låt oss däremot hoppas att en motsvarande studie görs inför våra svenska grundlagars 50-årsjubileum 2024!

Litteraturförteckning

Barrling, Katarina & Garme, Cecilia, 2022. *Saknad: På spaning efter landet inom oss*. Stockholm: Mondial.

Gueniffey, Patrice, 2017. *Napoléon et de Gaulle: Deux héros français*. Paris: Perrin.

Guilluy, Christophe, 2014. *La France périphérique*. Paris: Flammarion.

Generation Libre, 2017. "Déprésidentialiser la Ve République". <https://www.generationlibre.eu/depresidentialiser-la-ve-republique/>.

LFI (La France Insoumise), 2022. "L'Avenir en commun". <https://melenchon2022.fr/wp-content/uploads/2022/04/LAvenir-en-commun-le-programme-en-version-abreegee.pdf>.

Mitterrand, Francois, 2010 (nyutgåva). *Le Coup d'État permanent*. Paris : Les Belles Lettres.

Rousseau, Dominique, 2007. *La Ve République se meurt: Vive la démocratie*. Paris: Odile Jacob.

Tomasi Di Lampedusa, Giuseppe, 2016. *Leoparden och Berättelser*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Ansell, Ben W. & Lindvall, Johannes, 2021.
Inward Conquest: The Political Origins
***of Modern Public Services*. Cambridge:**
Cambridge University Press.

Anmälan av Magnus Linnarsson

När Västeuropa under 1800-talet industrialiserades förändrades samhället i grunden. Tillsammans med en accelererande urbanisering övergavs äldre sätt att organisera samhället till förmån för nya. En revolution i styrelsekick och organisation, driven av städernas expansion och befolkningstillväxt, inträffade när både det politiska och det sociala ansvarstagandet förändrades

Magnus Linnarsson är docent vid Historiska institutionen, Stockholms universitet.
E-post: magnus.linnarsson@historia.su.se